

θοῦς τῆς ἐπιχώσεως καὶ τὸ διάγραμμα τῶν οἰκημάτων παραμένει κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσαφές. Ἐν δωμάτιον (56) διαστάσεων 2.60 μ. καὶ 3.80 μ., ἦτο ἐστρωμένον περὶ τὸ τέλος τῆς ΠΕ περιόδου διὰ λίθων κατὰ τὸ τρίτον, ἕτερον δὲ παρακείμενον (57), πρὸς τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι ἐπεκονώνωνε διὰ μεσοθύρας, ἦτο ἐπιμηκέστερον (μῆκους 4.80 μ. καὶ πλάτους 2.50 μ.). Ἄλλοι τοῖχοι καὶ δωμάτια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθοῦν πρὸ τῆς ὀλοκληρώσεως τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὴν θέσιν ταύτην.

Περὶ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Τομέως (ἀριθ. 54) ἀνευρέθη ἱπνὸς κατεστραμμένος κατὰ τὸ ἥμισυ, ἀποτελούμενος δέ—ὡς καὶ ὁ πέρουσι ἀνακαλυφθεὶς ἱπνὸς τῆς οἰκίας Α—ἐξ ἀψιδωτοῦ «φούρνου» καὶ ἐσχάρας ἐκ πηλοῦ. Παρὰ τὸν ἱπνὸν εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια ἀγγείων καὶ σκευῶν μαγειρικῆς χρήσεως, ὡς καὶ ἀφθονος τέφρα, ὄστρεα θαλάσσια καὶ ὄστᾶ ζῶων.

γ) Τὸ τεῖχος. Τοῦ δυχρωματικοῦ περιβόλου, ὅστις κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ζωῆς τοῦ συνοικισμοῦ ἠσφάλιζε τὴν μόνην εὐπρόσβλητον δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, ἀπεκαλύφθη ἤδη συνεχὲς τμήμα μῆκους 32 μ. Εἰς ἄλλα σημεῖα, κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνεσκάφησαν μεμονωμένα μικρὰ τμήματα τοῦ περιβόλου, εἰς ἓν δ' ἐξ αὐτῶν παρετηρήθη ἀνοιγμα, δυνάμενον νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς πύλη τοῦ τείχους. Τὸ πάχος τοῦ λιθίνου θεμελίου τοῦ τείχους ὑπερβαίνει πολλαχοῦ τὰ 2.50 μ., τὸ δὲ ὕψος αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς θὰ ἔφθανε τὰ 3 περίπου μέτρα. Δυστυχῶς δὲν σώζονται εἰμὴ ὑπολείμματα τοῦ θεμελίου.

Δοκιμαστικαὶ τάφροι εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς ἀκροπόλεως ἔδειξαν, ὅτι ὀλόκληρος ὁ τριγωνικὸς χώρος αὐτῆς, ἐκτάσεως πέντε στρεμμάτων καὶ πλέον, καλύπτεται ὑπὸ οἰκημάτων.

δ) Μυκηναϊκὰ λείψανα. Τοῖχοι ἀνήκοντες εἰς οἰκήματα τῆς Ὑστεροελλαδικῆς Περιόδου ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐφέτος εἰς τὸν Βόρειον Τομέα. Σώζονται γενικῶς εἰς κακὴν κατάστασιν, διότι εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἢ εἰς μικρὸν βάθος, φαίνονται δὲ ἀνήκοντες εἰς εὐτελεῖ οἰκήματα. Ἡ ἐλπίς τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς ἀξιολόγου μεγάρου ἐπὶ τῆς ἑξόχου θέσεως τοῦ «Ἀσκηταρίου» δὲν ἐδικαιώθη μέχρι τοῦδε.

Εἰς ὀλίγα μόνον σημεῖα περιεσώθη δάπεδον ἐξ ἀσβεστοκονιάματος, τὰ κεραμικὰ δὲ λείψανα ἐντὸς τῶν οἰκημάτων ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ II φάσιν. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ πρωϊμώτερα (ΥΕ I) καὶ μεταγενέστερα (ΥΕ IIIA) ὄστρακα (πίν. 34α καὶ 36γ).

2) **Κεραμική :** α) ΠΕ III. Ἡ Πρωτοελλαδικὴ III κεραμικὴ ἀντιπροσωπεύεται καὶ ἐφέτος δι' ἀφθόνων καὶ συχνὰ ἐξόχων δειγμάτων, μαρτυρούντων περὶ τῆς μεγάλης ἀκμῆς τοῦ συνοικισμοῦ καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτόθι ἐντοπίου ἐργαστηρίου. Ἰδίως τὰ πρωϊμώτερα ἀγγεῖα τῆς περιόδου δει-

κνύουν ἐξαίρετον λεπτότητα γραμμῶν καὶ κομψότητα σχημάτων, τεχνικῶς δὲ ἀποτελοῦν τὸ κορυφώμα τῆς προμυκηναϊκῆς κεραμικῆς τῆς Ἀττικῆς.

Λείψανα ἑκατοντάδων ἀγγείων εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν οἰκημάτων περισσοτέρων τῶν ἐξήκοντα συμπληροῦται ἀσφαλῶς τὸ σχῆμα, τριάκοντα πέντε δ' ἐξ αὐτῶν εἶναι ἄρτια ἢ σχεδὸν ἄρτια. Τὰ σπουδαιότερα προέρχονται ἐκ τῆς μόνης πλήρως ἀνασκαφείσης Οἰκίας Ε, ἀνήκουν δὲ εἰς τὴν τεχνικὴν *partially glazed ware*, καθ' ἣν τὸ χαρακτηριστικὸν ΠΕ βερνίκιον (*Urfirmis*) καλύπτει μέρος μόνον τοῦ ἀγγείου. Οὕτω μία πρόχους (πίν. 34β) θιαυμαστῆς εὐγραμμίας, φέρουσα ἀνοικτὸν τεφροκύανον ἐπιχρίσμα, εἶναι κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ ἐπηλειμμένη διὰ μελανοῦ γανώματος, ἄλλη δὲ μικροτέρα (πίν. 35α₁) κοσμεῖται κατὰ τὰ χεῖλη, τὴν εὐρυτέραν διάμετρον καὶ τὸν πυθμένα δι' ἀπλῆς μελανῆς γραμμῆς.

Μία βαθεῖα μετὰ προχοῆς φιάλη (*sauce-boat*), ἣ ὁποία εἶναι τὸ ὠραιότερον ἴσως παράδειγμα τοῦ σχήματος αὐτοῦ, φέρει εἰς τὸ κάτω ἥμισυ καὶ ἐπὶ σαρκόχρου ἐπιχρίσματος μελανοκαστανὸν βερνίκιον (πίν. 35β). Πολὺ βαθυτέρα καὶ σύγκλειστος εἶναι ἄλλη φιάλη μετὰ προχοῆς, προερχομένη ἐκ τοῦ ΝΑ. τομέως (πίν. 35α₂) καὶ ἀναγομένη εἰς τὸ τέλος τῆς ΠΕ II φάσεως.

Ἀπὸ τὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα ἔχομεν ἀφθονα δείγματα τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς περιόδου μικρῶν φιαλῶν ἢ σκύφων (*bowls*) (πίν. 36α) καὶ τινὰ πινάκια.

Συχνοὶ ἐπίσης εἶναι οἱ μεγάλοι (ὑψους 0.45 μ. περίπου) ἀμφορεῖς. Παρὰ τὴν λαβὴν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἐχαράχθη πρὸ τῆς ὀπτήσεως ἀγγειοπλαστικὸν σῆμα εἰς σχῆμα ἀγκυλωτοῦ σταυροῦ. Σπανιώτερα εἶναι μικρὰ φοειδοῦς σχήματος ἀγγεῖα μεθ' ὑψηλῆς λαβῆς, λεκάναι καὶ πώματα.

Μεταξὺ τῶν σπανίων ἐπίσης σχημάτων περιλαμβάνεται μία ἐσχάρα (πίν. 36δ), εὐρεθεῖσα ἐντὸς τῆς οἰκίας Ε, καὶ ἐν χωνίον (πίν. 36β). Σημειούμεν ἀκόμη δύο πηλῖνα τετραποδικὰ σκεύη, μιμούμενα πιθανῶς σάγματα ἢ ὑποζύγια.

Πίθων καὶ πιθοειδῶν ἀποθηκευτικῶν ἀγγείων δὲν εὐρέθησαν πλήρη παραδείγματα.

β) ΠΕ II: Ἐκ τῆς πρωτοελλαδικῆς II φάσεως ὀλίγα καὶ ἑλλιπῆ (πλὴν τοῦ ἀρτίου σχεδὸν δείγματος πίν. 35α₂) ἀγγεῖα ἔχομεν, διότι τὸ πάχος τοῦ ἀντιστοίχου στρώματος κατὰ τὰ ἐρευνηθέντα σημεῖα ἦτο ἐλάχιστον. Χαρακτηριστικὸν τῶν ἀγγείων αὐτῶν εἶναι τὸ στερεὸν καὶ βαθύχρουν (συνήθως μελανὸν ἢ καστανὸν καὶ σπανιώτερον ἐρυθρόν) γάνωμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνθεκτικὸν καὶ στερεόν, διάφορον ἐντελῶς τοῦ ἀραιοῦ ἐπιχρίσματος τῶν ΠΕ III ἀγγείων. Μία πυξίς ἐκ τῆς οἰκίας Ε φέρει δύο διττῶς τετραγώνους ἀποφύσεις. Εἰς τὴν αὐτὴν φάσιν τέλος ἀνάγονται μερικὰ γραπτὰ ὄστρακα, τοῦ τύπου τῆς Σύρου καὶ τῆς Νάξου, ὡς καὶ τινὰ μετ' ἐμπιέστου κοσμήσεως.

γ) ΠΕ Ι: Τῆς πρωϊμωτάτης φάσεως τῆς ΠΕ κεραμεικῆς τὰ λείψανα εἶναι ἐλάχιστα. Κατὰ κανόνα φέρουν λαμπρὸν ἐστιλβωμένον ἐπίχρσιμα, χρώματος συνήθως ἐρυθροῦ ἢ καστανευθροῦ, μελανοῦ δὲ ἐνιαχοῦ λόγῳ ἀτελοῦς ὀπτήσεως. Τὸ συνηθέστερον σχῆμα εἶναι ἡ βαθεῖα φιάλη μετὰ πεπλατυσμένου πυθμένου.

Εἰς δοκιμαστικὰς τάφρους εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους καὶ τινα ἐρυθρὰ ὄστρακα φέροντα στιλβωτὴν διακόσμησιν, τοῦ γνωστοῦ ἐξ Αἰγίνης τύπου, τὰ ὅποια ἀνάγονται εἰς τὸ τέλος τῆς Νεολιθικῆς Ἐποχῆς.

3) **Διάφορα εὐρήματα:** Τὰ μετάλλινα ἀντικείμενα ἦσαν καὶ ἐφέτος ἐλάχιστα. Ἐκ τῆς οἰκίας Ε προέρχεται χαλκοῦν ἔλασμα καὶ τμῆμα μολυβδίνου ἀύλοειδοῦς συνδέσμου πίθου.

Ἐκ τῶν λιθίνων σημειοῦμεν λεπίδας καὶ πυρῆνας ὀψιανοῦ, μικρὸν τριπτῆρα καὶ τμῆμα μαρμαρίνου ἀγγείου.

4) **Τάφοι:** Τὸ Νεκροταφεῖον τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Ἀσκηταριοῦ ἀνεκαλύφθη ἐφέτος ἐπὶ τῆς χαμηλῆς ἄκρας τοῦ ἀκρωτηρίου, ἀνατολικῶς τῆς ἀκροπόλεως. Δυστυχῶς ὁ χώρος οὗτος εἶχε ναρκοθετηθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς καὶ ἐπειδὴ, παρὰ τὴν ἄρσιν τῶν ναρκοπεδίων, ἡ ἀνασκαφὴ ἦτο ἐπικίνδυνος, περιορίσθη εἰς ἐπιφανειακὰς μόνον ἐρεῦνας.

Εἰς πλείστα σημεῖα διακρίνονται καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας λείψανα τοιχαρίων, ἀνηκόντων εἰς τάφους, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὄστᾶ, ὡς καὶ τεμάχια τηγανειδῶν σκευῶν (frying-pans), τυπικῶν κτερισμάτων τῶν πρωτοκυκλαδικῶν καὶ πρωτοελλαδικῶν τάφων.

Ἐλπίζω ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ δυνηθῶ ν' ἀνασκάψω καὶ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ σπουδαιοτάτου αὐτοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, τοῦ ὁποίου μόνον τότε θὰ ὀλοκληρωθῆ ἡ ἔρευνα.

Τα φαι παίδων παρατηρήθησαν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως. Παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου 28 τῆς Οἰκίας Ε εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου κεκαλυμμένα ὑπὸ τεμαχίων μεγάλου πίθου τὰ λείψανα σκελετοῦ διετοῦς παιδός. Οἱ πόδες τοῦ νεκροῦ ἦσαν συνεσταλμένοι, αἱ δὲ χεῖρες ἔκειντο ἐπὶ τοῦ τραχήλου.

Ἐντὸς δοκιμαστικῆς τάφρου κατὰ τὸ κέντρον τῆς ἀκροπόλεως παρατηρήθησαν ἐπίσης λείψανα σκελετοῦ παιδός.

Ἡ συνήθεια τῆς ταφῆς παίδων ἐντὸς οἰκημάτων, ὑπὸ τὰ δάπεδα ἢ ἐντὸς πίθων—ἡ ὁποία θεωρεῖται χαρακτηριστικὸν ἔθιμον τῆς μεσοελλαδικῆς περιόδου—δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ κατὰ τὸ τέλος τῆς ΠΕ περιόδου (Αἰγίνα, Ἐστρησις), ἡ διαπίστωσις ὅμως αὐτῆς καὶ ἐν Ἀττικῇ ἐνέχει ἰδιαιτέραν σημασίαν. Διότι ἐνισχύει τὴν πεποίθησιν περὶ τῆς ὑπάρξεως συνε-

χείρας εἰς τὴν ἑλληνικὴν προϊστορίαν, παρὰ τὰς ἐνίοτε ἀποτόμους μεταβολὰς καὶ τὰς διαφοροποιήσεις.

II. ΡΑΦΗΝΑ

Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ κατὰ ΝΑ. ἄκρον τῆς κωμοπόλεως, ἀπεκάλυψε λείψανα πρωτοελλαδικῶν οἰκημάτων. Ὁ χώρος τῆς σκαφῆς ὀλίγον ἀπέχει τῆς θέσεως τοῦ ἐν τῇ παραλίᾳ ἀνασκαφέντος παλαιότερου χαλκουργικοῦ ἐργαστηρίου (πβλ. ΠΑΕ 1951, 77 ἔξ. καὶ 1952, 129 ἔξ.). Κεῖται ὅμως ὀπωσδήποτε μακρὰν τοῦ ὑπερθεν τοῦ λιμένος τῆς Ραφήνας γηλόφου, ὅστις ἐπεῖχε προφανῶς τὴν θέσιν ὠχυρωμένης ἀκροπόλεως τοῦ συνοικισμού.

Ἡ ἐπίχωσις ἐνιαῦθα ἦτο ἐξαιρετικῶς ἀβαθῆς καὶ οἱ τοῖχοι τῶν οἰκημάτων δὲν διετηρήθησαν ἐπαρκῶς.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ θαλάμου ΠΕ III οἰκήματος εὐρέθη ἐμπεπηγμένον ἐντὸς τοῦ δαπέδου πλάθανον, ἥτοι πηλινὴ ἀψιδωτὴ κατὰ τὸ ἐν ἄκρον λεκάνη, κοσμουμένη κατὰ τὸ πλατὺ χεῖλος διὰ σειρᾶς ἐμπιέστων ἀντικροῦφων τριγώνων. Ὅμοιον πλήρες δεῖγμα εὐρέθη ἐντὸς τοῦ θαλάμου τῆς Οἰκίας Ε τοῦ Ἀσκηταριοῦ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν. Ἡ λεκάνη καὶ τὸ περὶ αὐτὴν δάπεδον παρουσιάζουν ἴγνη πυρακτώσεως, ὥστε εἶναι βέβαιοι ὅτι ὡς ἐστὶν ἡ πύραυνον ἐχρησιμοποιοῖτο.

Περὶ τὴν ἐστίαν αὐτὴν εὐρέθησαν τμήματα πολλῶν ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τινὰ ὀπωσδήποτε πλήρη, ὡς ἐν τήγανον (pan), εἰς ἀμφορεῦς, μία φιάλη, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ δύο ἰδιόρρυθμα ἐγχάρακτα πῆλινα σφονδύλια.

Ἐκ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων πρέπει νὰ μνημονευθοῦν λίθινον πῶμα, φέρον ἀπόφυσιν τετρημένην, τμήματα λιθίνης μήτρας διὰ τὴν ἔγχυσιν χαλκοῦ καὶ σκωρίαι χαλκοῦ.

Ἐντὸς ἄλλου παρακειμένου στενομήκους δωματίου εὐρέθησαν τμήματα μεγάλων πίθων, καὶ ἐν ἄρτιον πῆλινον χωνίον διὰ τὴν χύσιν τοῦ χαλκοῦ.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἐντὸς τῶν οἰκημάτων αὐτῶν διέμενον οἱ χαλκεῖς τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ ἐργαστηρίων.

III. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Καὶ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ραφήνας συνάγεται, ὅτι ἡ θέσις αὕτη ὑπῆρξεν ἐν τῶν σπουδαιοτέρων κέντρων τοῦ πρωτοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἀττικῇ. Ἰδίως ἡ εὐτυχὴς διατήρησις μιᾶς ὠχυρωμένης ΠΕ ἀκροπόλεως ἐκτάσεως πέντε τετραγωνικῶν χιλιομέτρων — ἐνὸς πλήρους συνοικισμού τῆς περιόδου —, παραλλήλως πρὸς

τὸν ἀσυνήθη πλοῦτον τῶν κεραμεικῶν εὗρημάτων, θὰ προωθήσῃ σημαντικῶς τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς ΠΕ Περιόδου ἐν Ἀττικῇ. Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἀσκηταρίου παρέχει σαφῆ τὸν τύπον ὠχυρωμένου πολισματος τῆς Ἀρχαιοτέρας περιόδου τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ δεικνύει ποῖα θὰ ἦτο ἡ μορφή τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ προβλήματα ὡς ἡ ὑποδιαίρεσις τῆς ΠΕ Περιόδου ἐν Ἀττικῇ καὶ ἡ χρονικὴ κατάταξις τῆς κεραμεικῆς αὐτῆς φαίνεται ὅτι θὰ εὔρουν τὴν λύσιν τῶν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης, ἡ ὁποία εἶναι ἀνάγκη νὰ συνεχισθῇ μέχρις ὀλοκληρώσεως.

Παραλλήλως ὅμως εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐπείγουσα ἡ διασφάλισις τῶν λειψάνων διὰ τῆς ἐξαγορᾶς ἢ ἀπαλλοτριώσεως τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀκροπόλεως, διότι ἡ γενομένη κήρυξις τοῦ χώρου ὡς ἀρχαιολογικοῦ δὲν ἀποτελεῖ ἐπαρκῆ προστασίαν.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

α. ΥΕ άγγεϊον έκ μυκηναϊκοῦ οϊκήματος.

β. Πρόχους μερικῆς γανώσεως.

- α. 1. Ἄγγειον τῆς τεχνικῆς μερικῆς γανώσεως (ΠΕ ΙΙΙ ἀρχή).
2. Μονόχρωμος sauce - boat ἐκ τοῦ ΝΑ. τομέως (ΠΕ ΙΙ τέλος).

- β. Μερικῆς γανώσεως ραμφόστομος φιάλη (ΠΕ ΙΙΙ ἀρχή).

α. Φιάλαι ΠΕ III.

β. Χωνίον.

γ. Ὀστράκον ἀμφορέως «ἀνακτο-
ρικῶν» ρυθμοῦ (1:2).

δ. Ἐσοῦρα ἐκ τῆς οἰκίας Ε (ΠΕ III, πρώτος φάσις).